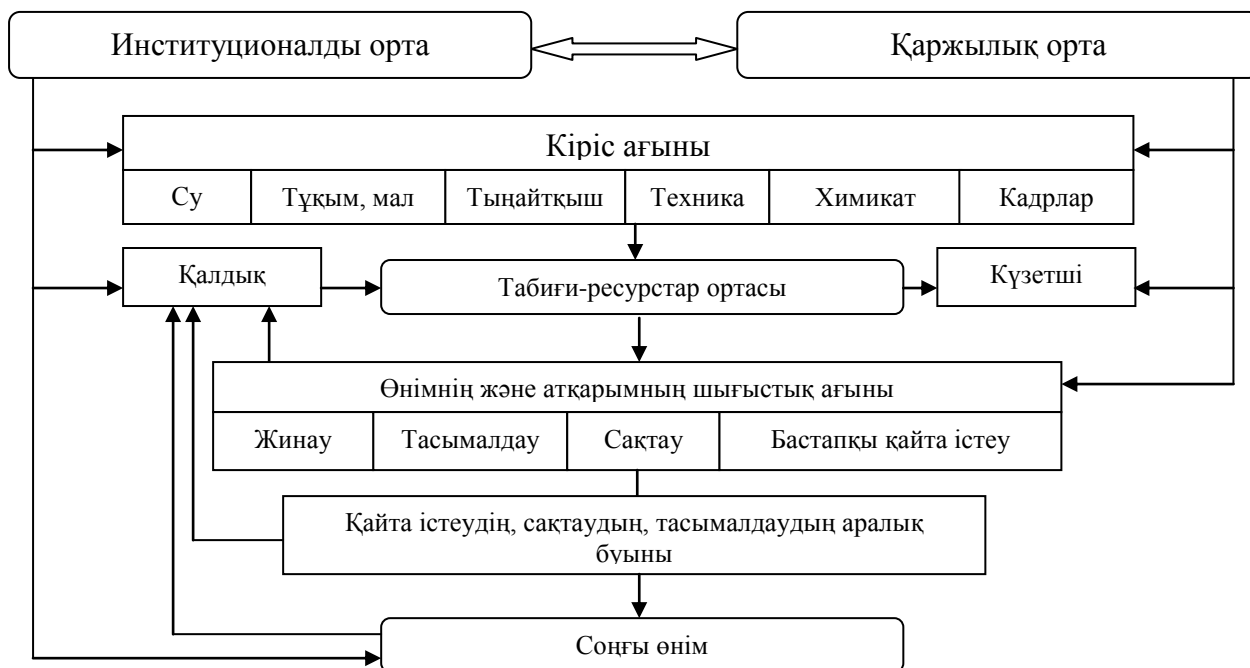

Экономический механизм хозяйствования

жеткізу графигі, тасымалдау маршруттары шешуші роль атқарады. Фирма аралық деңгейде агроөнеркәсіп кешеніндегі логистика

экономикалық тетіктерді қалыптастыруға жол салады. АӨК-нің логистикалық жүйесі төмендеді суретте көрсетілген [1].

Сурет. АӨК-де логистикалық жүйені жетілдіру бағыттары

АӨК логистикалық жүйені келесі түрлерге бөлуге болады:

- Табиғи ресурстық орта;
- Ауылшаруашылық өндірісі;
- Ауылшаруашылық өндірістік құралдары;
- Ауылшаруашылық өнімдерін сақтау, дайындау және қайта өңдеу;
- Өндірістік инфрақұрылым;

- Әлеуметтік инфрақұрылым;
- Ғылыми жетістіктер;
- Мамандарды дайындау және қайта даярлау.

АӨК-де әлеуметтік-экономикалық логистикалық жүйесінің тиімділігі келесі жағдайда сипатталады (1-кесте).

1-кесте. АӨК-де логистикалық жүйенің тиімділігі

Тиімділік түрлері	Әріптестер арақатынасы арқылы тиімділікті таныту мәні	Тиімділік мазмұны
Өнеркәсіптік	Еңбек кооперациясы; логистика-лық тізбек бойынша орналастыру; бірін-бірі толықтыратын ептілігі, дағдысы, әріптестердің атқарым-дары, олардың мамандануы.	Сатылас біріктіру кезінде ұйымнан жеткізілетін жалпы табысты төмендету
Басқарушылық	Ерекше жасампаздығын күйрететін ескі интеграцияны қиыстыру және жаңасын құру стратегиялық әріптестердің бейімделме (бейімделу) және креативті (жасампаз) экономикалық тәртібі	Әріптестердің салалық қызметін пайдалану. Әріптестік келісімдердің параметрлерін әрқашан қайта қарау. Әріптестердің бастапқы мәлімделген мақсаттарының үйлесімділігі және икемді өзгерісі. Бизнесінің рентабельділік деңгейі және бірлесуші базалық ресурстың салыстырмалы бөлігі. Автономдықтың жоғарғы деңгейі басқарманың қаталдығының қажетті деңгейінің бизнес-қызметтегі әріптестіктің мақсатымен және тапсырмасымен сәйкес келуі.

Экономический механизм хозяйствования

Нарықтық	Әріптестердің нарықтық салымы; жаңа нарықтық жайғасымын табу.	Соңғы өнімді құрудағы барлық технологиялық тізбекті толық қамтудағы мүмкіндік; маркетингтік зерттеуде қызметестік; нарықтық ортада бәсекелік қатынасты әріптестік қатынасқа ауыстыру; трансферттік баға белгілеуді қолдану.
Саясаттық	Баланс позициясы және қатынасы	Бизнес үшін саясатпен келісілген интеграцияның барлық бағыты бойынша қолайлы орта жасау. Негізгі қызығушылықтарды лоббилендірудің үлкен мүмкіншіліктері салдарынан бизнесті құру.
Инновациялық	Инновациялық бөліну және бірлескен құрылым	Ресурстарды дамуға шоғырландыру. Тиімділік беретін жаңа өндірістік және ұйымдық технологияларды құру.
Инвестициялық	Логистикалық жүйенің түйінді ұстанымындағы инвестицияны қайта бөлу және шоғырландыру.	Жаңа қаржылық ресурстар көзіне мүмкіндік. Стратегиялық әріптестік аймағында бизнеске жаңартпа.
Кадрлық	Еңбектік және кәсіпкерлік ынталандыру. Екбекті кооперациялау және мамандандыру.	Адами ресурстар мен еңбекті ынталандыруды қолдануда жаңа мүмкіндіктер. Корпоративтік ұйымдық мәдениеттің шекарасын кеңейту және деңгейін көтеру мүмкіндігі.
Ескерту – әдебиеттер негізінде автордың құрастырулары [2]		

Ауыл шаруашылығындағы тауарлар қозғалысының логистикалық жүйесі – барлық жүйелерді тиімді құруды, тиімділікті арттыруға, жүйенің әрбір элементі бойынша тиімділік соммасын жоғарылатуға қызмет жасайды. Логистика маркетинг практикасымен теориясына тікелей байланысты, мұнда тауарларды өндіру мен сату, сатып алушылардың төлем қабілеттілігін нақтылау, сатуды ынталандыру, баға саясаты, қызмет көрсету сфералары арқылы табыс табуға жол салады.

Ауыл шаруашылығындағы бағаның диспаритеті, сатып алу мүмкіндігінің төмендігі, аграрлық секторда логистика мен маркетингтік жүйені қолдануға зор мән берілді. Осыған байланысты, шет елдердің мәліметтері бойынша логистикалық әдістерді қолдану арқылы ауыл шаруашылығындағы шығындар айналымын 20%-ға, тауарлар қорын - 30-70%-ға, уақыт шығындарын 30-50%-ға дейін төмендетуге мүмкіндік бар екендігі дәлелденген. Мұндай жағдайда аграрлы секторды ресурстармен қамтамасыз ету жағдайы жоғары экономикалық тиімділікке жеткізеді. Бірақ объективті және субъективті жағдайларға байланысты логистика және маркетинг жүйелерін қолдану жеткіліксіз болып отыр [3].

Ауыл шаруашылығы шығындарының айналысына – тауарларды сатудағы қиындықтар, бәсекелестік, мемлекет тарапынан реттеу мен қолдаудың нашарлығы әсер етіп отыр.

Ауыл шаруашылығында логистика әдістерін қолданудың тиімділігі – тауарлар ағынын ұйымдастыру, тасымалдау шығындарын азайту, транспорттың тиімді варианттарын қолдануға және әсер етуші факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

Тауарлар ағынының қозғалысы – аграрлық саладағы инфрақұрылымның қолдану тиімділігін, тауарлар айналысындағы шығындардың өсуі, қоймалардың баланстық құны мен амортизациялық төлемдердің өсімі, тауарлар сатылымының көлемін азайтады.

Амортизацияның жеделдетілген нормалары басқа елдерде де кеңінен қолданылуда. Жаңа техникамен технологияларға капиталды инвестициялауды ынталандыру үшін дамыған елдерде ауыл шаруашылығын өндірістік қамтамасыз ету саласында арнайы салық салу жағдайлары қарастырылған. Оларға келесілер жатады: инвестициялардың өсуіне салықтық жеңілдіктерді белгілеу; инвестициялардың өсіміне келетін салықтық төлемдерді бюджеттік компенсациялау; инвестициялық кезеңнің аяқталуы кезінде күрделі салымдардың өсіміне салықтық төлемдердің өтелуі.

Ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін ендіруде салық жүйесінде бірқатар жеңілдіктер қарастырылған, себебі бұл қосымша шығындарды талап етеді. Еуропа Қауымдастығының бірқатар елдерінде аграрлық бағдарламаларға сәйкес ұлттық

бюджеттерден ауыл шаруашылығы өндірісін, соның ішінде, қызмет көрсетуші кәсіпорындарды бюджеттерден өтеу қарастырылған. Материалдар ағынын диагностикалау – бағыттар мен белгілерді оқыту, материалдар ағындарын басқару жағдайын бағалау және басқару жүйелерін дамытуда тиімді қызмет көрсету проблемаларын анықтау мен шешу жолдарын қарастырады.

Техникалық тұрғыдан диагностика проблемаларды анықтау, логистикалық жүйенің құрылымдық кесімді, ішкі және сыртқы ортаның әсері, жаңа параметрлерінің өзгерісі, өндірістік-өткізу жүйесінің өзгерісі арқылы анықталады.

Диагностика – басқарушы жүйенің жағдайын оперативті талдау, материалдар ағымын реттеу және ұйымдастыру, шешім қабылдау, сонымен қатар логистикалық жүйені дамыту жөнінде мәліметтерді жоспарлауды қарастырады.

Талдау диагностикалық зерттеулердің бірінші кезеңі яғни, материалдар ағымын басқару жүйесін дамыту, әсер етуші факторларды анықтауды қажет етеді.

Диагностика келесі мақсаттарды шешуді қарастырады:

- материалды ағымдарды басқару жүйесінің жағдайын нақтылау, қажеттілік нормаларын белгілеу;

- логистикалық жүйедегі «Себеп-Салдар», «Тәуелділік», «Сан мен Сапа» элементтерінің әсерін анықтау;

- материал ағымдарын басқару жүйесіндегі келеңсіздіктерді жою және олардың себептерін айқындау;

- тиімді жүйені қалыптастыруда басқару шешімдерінің ықтималдылығын арттыру [4].

Материалдар ағынын диагностикалау процесі – мәселелерді анықтауды және оларды жетілдіру жолдарын қарастырады.

Бұл процестің негізгі кезеңдері:

- экспресс - диагностикалау және мәселелерді анықтау;

- мәселелерді анықтау және қалыптастыру;

- шешімдері бойынша варианттарды таңдау;

- шешімдерді өткізу;

- экспресс-диагностикалау және мәселенің белгілерін анықтау.

Кез келген диагностикалық зерттеулердің бірінші этапы – мақсатты белгілеу, зерттеу объектісінің құрылымы мен шегін белгілеу яғни оған толық сипаттама беру қажет. Бұл үшін материал ағындарын басқару жүйесіне талдау жасау керек. Экспресс – диагностикалау және мәселенің белгілерін анықтау келесі топтарға бөлінеді:

- ашықтық – логистикалық жүйенің сыртқы ортамен байланысын білдіреді, сыртқы ортаның мәселелері мен мүмкіндіктерін шешуді қарастырады;

- оқшаулық- кәсіпорынның бөлімдер арасындағы материал ағындарын басқару қызметі мен мақсатын бөлуді қарастырады;

- тұрақтылық - логистикалық жүйені қолдануда оның жағдайы мен өзгерісін бейімделу тетіктерінің талаптарына сәйкес сипаттайды;

- құрылымдық сипаты - логистика ағындарын басқару жүйесінде оның деңгейінің күрделілігін, формализациялау және орталықтандыруды қарастырады.

Құрылымдық түріне байланысты – материалдар ағынын басқару жүйесін бағалауда сызықтық және функционалдық құрылымдар бойынша анықтау қажет [4].

Талдау белгілері бойынша мәселелерді екі бағытта қарастырады:

- материалдар ағымын басқару жүйесін құруда басқаруды ұйымдастыру, өндірістік тапсырыстардың орындалу мерзімін белгілеу, өндірісті материалдармен қамтамасыз ету, запастарды басқару, дайын өнімдерді жеткізуді қарастырады.

- басқару цикл бойынша ұйымдастыру, жоспарлау, реттеу және бақылау, әрекеттің үйлестілігін сипаттайды.

Диагностикалық талдауда ABC талдау жүйесі тиімді әдістердің бірі болып табылады. ABC талдау келесі жағдайларды қарастырады:

- қызмет көрсетуде ең байыпты бағыттарын нақтылау;

- жұмыс түрлері бойынша шығындарды азайту, іскерлік белсенділік бағытында экономикалық тиімділікті арттыруды көздейді.

ABC талдау жүргізу үшін (2-кесте):

- әрбір жеке материал бойынша баға белгілеу;

- материалдар бойынша шығындарды азайту;

- запастардың жалпы көлеміндегі жеке үлесін анықтау және А,В, және С топтарға бөлу;

- жеке тауарлар бойынша сұраныстың вариация коэффициентін есептеу.

ABC талдауы логистикада запастар көлемін азайтуға, табысты арттыруға бағытталады. ABC талдау идеясы біріңғай өнім түрлеріне бағытталады. Өнімдердің ассортименттері көп болған жағдайда осы өнімдердің ең тиімдісін анықтайды.

2-кесте мәліметтерінің негізінде ABC талдау мәселесі келесі жағдайда анықталады:

- материалдардың әрбір түрлері бойынша жылдық айналымды есептеу;

Экономический механизм хозяйствования

- материал шығындарының жылдық деңгейін азайту;

- осыған орай, 66% шығындар, 14% - материал көлеміндегі үлесіне тиеді.

2-кесте. Сатып алу шығындарының көлемі

Материал	Жалпы көлемдегі үлес, %	Жылдық қажеттілік	Бағасы теңге	Сатып алу шығындары	Сатып алу шығындарының үдемелі қорытындысы	Жалпы шығындардың үлесі	Материалдар класы
1	14,20	650000	1100	715000	715000	66,42	A
2	28,57	35000	6000	210000	925000	85,92	B
3	42,86	40000	1650	66000	991000	92,05	B
4	57,14	95000	300	28500	1019500	94,70	C
5	71,42	30000	900	27000	1046500	97,20	C
6	100,0	8000	1200	9600	1076600	100,0	C

Ескерту – Абзал және К толық серіктестігінің мәліметтері негізінде

2-кестеде материалдар түрі 1-6 саны берілген. Мұндағы:

1 материал - жанар жағар май;

2 материал - тұқым;

3 материал - электроэнергия ;

4 материал - су;

5 материал – қосалқы бөлшектер немесе қажеттілік;

6 материал - тыңайтқыш.

Материал ағындарын басқару жүйесін жетілдіруді үш негізгі бағыттар бойынша бөліп қарастырамыз.

Біріншіден - әр түрлі функционалдық топтардың әрекеттестігін күшейту арқасында экономикалық тетіктерін жақсарту;

Екіншіден – кәсіпорынның басқару құрылымын қайта ұйымдастыру арқылы жетістікке жету;

Үшіншіден - материалдар ағынын басқаруды жетілдіру арнайы ақпараттық жүйе арқылы және материалдарға деген қажеттілікті жоспарлау, жоспарлау жүйесін құру.

Аталған бағыттар бойынша ABC талдау қорытындысы төмендегідей мәндерді береді (3-кесте).

3-кесте. ABC талдау қорытындысы

Материалдар класы	Материалдар саны	Жалпы көлемдегі үлес, %	Сатып алу шығындары	Жалпы шығындардың үлесі
A	1	14,29	715000	66,42
B	2	28,58	276000	25,64
C	4	57,13	85600	7,94
Барлығы		100	1076600	100

Ескерту – Абзал және К толық серіктестігінің мәліметтері негізінде

3-кесте мәліметтеріне сүйене отырып, жүргізілген талдау нәтижесінде тек 1, 2, 4 материалдардың тиімділігі жоғары екендігі анықталды.

Материалдық шығындар өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау барысында тікелей жолмен де («Шикізат пен материалдар» бабында), сондай-ақ шығындардың кешенді баптарында да (жабдықты күту, іске қосу бойынша шығындар, цехтік, жалпызауыттық шығындар) ескеріледі. Осыған байланысты оларды тікелей және жалпы деп атаймыз.

Кәсіпорынның шикізат пен материалдарға қажеттілігін талдаудың қорытынды кезеңінде өнімнің ысырап болуының сандық

(құндық) бағалануы келесі нәтижесінде беріледі:

- ресурстардың кем болып жабдықталуы;
- материалдардың өте төмен сапасы;
- материалдарға бағалар өзгерісі;
- жабдықтаулар графигінің бұзылуынан.

Кез келген логистикалық өткізу моделі жаппай қызмет көрсету жүйесінің бір түрі ретінде қарастырылуы мүмкін. Екі жүйені: шығынды модель, шығынсыз модельді қарастырамыз.

Шығынсыз өткізудің логистикалық моделі, сатушы мен сатып алушының арасындағы қарым-қатынас тікелей, тұтынушылар саны өнімнің ерекше сипатына қарай (мысалы, инвестициялық өнім) шектеулі

